

Carles Riba i la resistència cultural (1943-1959)

Les dues referències poètiques amb què Carles Riba volgué encapçalar les seves *Elegies* emmarquen els poemes amb dues significacions diferents però complementàries: el camí propi dels versos i el camí de retorn del poeta. I encara, l'enunciat extret de Sèneca, amb la seva noble eixutesa, es bifurca en dues línies d'interpretació, a mans del poeta. Amb l'altra referència, Riba sembla indicar-nos, en reprendre per a aquesta ocasió la tannka XXXVI (oferta amb un retrat en temps de guerra) que els mots de la «Inscripció», títol del poema, també eren vàlids per a les exigències de sentit d'una altra circumstància. Al pròleg de la segona edició de les *Elegies* Riba evoca, al cap de deu anys, els «camins» dels versos en el doble sentit esmentat. La divulgació de les elegies —«dins l'àmbit on la llengua en què són escrites vindica amb la seva pura vida, uns primordials drets històrics», escriu—, ha estat mínima, perquè només les han conegudes uns lectors «plens de l'orgull d'ésser pocs». I llur destí ha estat errant, com «els corresponia», fora o dins de la pàtria. Tanmateix els poemes han trobat els seus camins, com ha pogut comprovar el poeta pels testimoniatges que li n'han pervingut:; fins al punt que per ells, la seva absència ha estat voltada d'una «real presència», i han creat, damunt la dispersió «una vasta unitat». Així, les *Elegies de Bierville* foren, per a Riba, no el plany o testimoni d'una absència, sinó una acció de presència i de retorn.

D'altra banda, els versos havien trobat llur camí dins el «sentiment de l'exili»; ho havien fet, amb sorpresa per a ell, quan el poeta se submergí en aquest sentiment gràcies a la paradoxal solitud de Bierville, al temps que, desproveït de tot, l'exiliat s'acarava amb ell mateix, recollit en les seves soles forces, i tornava a la seva ànima «com a una pàtria antiga». I Riba, així com retreu aquesta frase «del gran romàntic alemany», passa, més enllà, a reproduir els preceptes dels antics: «Esdevén el que ets» i «Coneix-te en el que ets». Endut pel pensament de la mort, Riba es reconeix en l'impuls de creure que si ha estat creat, no ho ha

estat per morir «sense un fi de salut». És el retorn a la realitat profunda d'ell mateix, com ell l'anomena; una experiència de gran vivència religiosa, en la qual hi ha «l'essència de l'humanisme».

D'aquesta experiència sorgí la creació poètica; però Riba assenyala tot seguit que es produí en un moment i en un lloc donats i «sobre una fe i una experiència donades». I aquí passem des del camí de retorn dels versos a les raons, gairebé profètiques, del retorn personal de l'exili. En aquesta penúltima part del prefaci a la segona edició de les *Elegies*, Riba es concreta en el mateix sentit que l'epigrama seu que volgué que encapçalés el llibre:

«Tristes banderes
del crepuscle! Contra elles
sóc corpra viva.
Seré un cor dins la fosca;
porpra de nou amb l'alba.»

I en els darrers paràgrafs, abans de cloure el prefaci, el poeta torna agudament als temps en què fou escrit el poema, durant la guerra, per remuntar-se als d'abans i de tota la seva vida; primer assenyala la causa de l'exili, ja que hi era perquè havia dit *sí*, lliurement, a unes coses i havia dit *no* a unes altres, segons que aquestes coses anessin a favor o en contra de la seva «condició» (terme que ens situa en un més enllà del que podríem anomenar les «conviccions»). Per ella, per la *condició*, arribem a la reivindicació plena del fet lingüístic. Quan el poeta, per exercici, ha fet l'esforç cap a trobar la Poesia, que equival a trobar «la inefable coneixença concreta, singular, íntima» d'ell mateix, vol, per a aquesta coneixença que anomena «preciosa», una expressió en la llengua (i aquí cal reproduir tot el paràgraf literalment) «de la qual, *meva*, entre les existents i possibles, per la meva encarnació personal i des del meu primer dia, jo havia anat rebent formes per als meus sentiments i per als meus pensaments, i amb els mitjans de la qual jo havia après a refer per a mi l'univers que em té i a construir la Ciutat que, militant i triomfant alhora, posseeixo en idea».

Són mots publicats al cap de deu anys —ja ho hem recordat—, i és cert, per tant, que no ens en podem servir al peu de la lletra com a comentari coetani de l'autor per a les *Elegies*; tanmateix, concorden, i això és fonamental, amb el contingut dels poemes i, per descomptat, com hem vist, amb les dues referències que hi fan de divisa. Així emmarcades, les *Elegies de Bierville* representen, en l'actitud de Carles Riba, una avan-

çada, no només de la seva esperança, sinó de la seva voluntat de retorn.

De la manifestació d'aquesta voluntat hi ha als poemes molt més que la llum difusa d'una epifania. Si amb l'extraordinària declaració sobre el que per a ell era el català, Riba, sense deixar la línia que ell mateix havia dit que partia d'Aribau, se'n va a una afirmació molt més *completa* i útil per a ell, sobre el lloc i el valor de la llengua, és perquè «en el coratjós i humil treball d'ofici» que els poemes, malgrat que es construïssin sols, li exigien, trobava, en la pràctica, el suport immediat al que anomenà la seva *condició*. I no crec que sigui arbitrari d'entendre amb aquest terme, almenys, la condició de poeta, de català i d'home lliure.

La gran paradoxa de les *Elegies*, acarades així al retorn, do de seguretat d'un home en destret que es confessa tan pur «en sa ruïna», consisteix en el que podríem anomenar llur voluntat de projecció cap al futur. Per elles el passat, que hi és com un pes, hi és també com un llançament, com si prefiguressin —i ho fan, en efecte— l'actitud i la posició del poeta i de l'home, en la cultura que havíem d'anomenar de la resistència, anys a venir. Riba se serveix de l'elegia per a afirmar-se en el present i per tal d'afirmar que, per atzarós que fos, hi havia un esdevenidor. I amb reposada fe escrivia al cap d'uns quants anys (1952), en una dedicatòria d'un exemplar de les *Elegies*: «Aquest llibre, pel qual potser tots els meus altres llibres s'expliquen»; així ens assevera, com de passada, que en la dotzena de poemes que formen el conjunt més famós de la poesia catalana de postguerra, no hi ha un procés regressiu ni lloc per a una enyorança sense retorn; car l'home, «ric del que ha donat», és capaç d'evocar allò que l'ha fet feliç «amb un crit d'alegria». Amb estupor ho llegíem, i amb meravella, en el tibant i amarg pessimisme reclòs de «l'interior», mitjançant les còpies dactilografiades que ens repartíem àvidament. On esperàvem el plany i l'enyorament, justificats com mai, trobàvem l'expansió més inesperada, gairebé tumultuosa en el seu ordre, d'un poeta que donava lliçons d'esperança en una de les pitjors situacions de la seva existència individual i en un dels moments més foscos de la nostra existència col·lectiva.

En efecte, si les *Elegies*, recordem-ho, foren escrites entre abril de 1939 —«l'abril incert» de la 1.ª—, i agost de 1942, només les cinc primeres ho foren en aquell període de pau, tornant de la guerra, en què l'exili s'oferí al poeta com el repòs després «d'un cansament immens», com una mena de «permission de détente», com escriví en una carta. Dues elegies més vingueren ja durant la «dròle de guerre», mentre les cinc primeres apareixien, en aquells mesos d'espera, a la «Revista de Catalunya» de

París. Les cinc darreres són posteriors a la «débâcle», i són les que corresponen a l'anomenat «esperit de retorn», que en realitat, com hem vist, és present en totes les elegies. Europa, de cap a cap, havia caigut a mans del nazisme i del feixisme, o sota llur influència, en qualsevol de les formes imaginables. Els intel·lectuals que tenien la condició de «refugiats», fugitius d'una guerra perduda, restaven sols a portar llur solitud, entre la neutralitat dels uns (en el període en què era vigent el pacte germano-soviètic) i el temor o l'hostilitat dels altres. Aquesta situació, també, feia que les hores baixes de «l'interior» toquessin fons. I no fou gens raonable de tenir esperança fins a ben entrada la tardor de 1942, quan Riba havia vist, ja abans, amb sorpresa i meravella, com venia el silenci amb què se li cloïa inexorablement el darrer vers. Mentrestant, ben conscient del destí de retorn dels seus poemes, els sentia encaminats, en el vers famós de l'Endreça:

Arribareu sense mi a la pàtria expectant, elegies.

A aquesta «pàtria expectant» s'incorporava Carles Riba per l'abril de 1943. Sobre la seva actitud durant els setze anys que segueixen —«tan pocs per a tanta glòria», per dir-ho amb mots seus dedicats a l'Institut d'Estudis Catalans— hom ha parlat d'heroisme. D'heroica, literalment, qualifica l'actuació de Riba durant els anys de la resistència cultural un estudiós tan poc sospitosos de cap velleïtat sobrevaloradora de patriotismes, com el professor napolità Giuseppe Grilli. L'heroisme, si n'hi hagué, figura, implícit o explícit, a les *Elegies de Bierville*. Cal anar-l'hi a trobar ja en el mateix fet d'escriure-les, com hem dit, d'emmarcar-les en un sentit de retorn, sense desplaçar, però, a compte de llur caràcter «heroic», de poesia cívica o política, al qual ens correspon de referir-nos en aquest treball, llur caràcter de poesia amorosa, religiosa i metafísica; llur caràcter, en fi, «d'extraordinària síntesi» —són mots d'Enric Sullà—, «d'experiència personal i col·lectiva, de vida i de cultura, de tradició i de present, de dissort i d'esperança».

Riba, finalment, tornava de l'exili, a la «pàtria expectant», però no en tornava, doncs, de buit; al contrari, en tornava com aquells infants de la dita popular, que neixen amb un pa a sota l'aixella. El 26 de març de 1943, és a dir, poc abans d'emprendre l'atzarosa aventura del retorn, escrivia, encara des de Montpeller, a Armand Obiols: «És absurd, amb l'alegria que em va fer la vostra lletra, que hagi trigat tant a respondre-us. I avui ho faig a corre-cuita per dir-vos... També potser és absurd: tor-

nem cap a casa. Ho decidírem a darreries d'octubre; els tràmits, el tancament de la frontera, córrer novament la documentació, la incomunicació gairebé total amb la família, tot això ho ha fet arrossegar, i ens ha tingut enervats en una interinitat potenciada». Però després d'aquesta breu exposició dels motius que podríem anomenar «materials» del retorn, Riba passa —i no podia deixar de fer-ho— a les raons morals que justificaven l'abandonament de l'exili, i tot estalviant al seu correspon-sal l'explicació de les raons en pro i en contra, sospesades, i no pas amb ell sol, afegeix: «Hom es perdria entre principis purs; val més situar-se en la realitat imperfecta i pensar que només hi ha situacions i possibilitats individuals, i que en totes i segons totes, es pot contribuir a salvar els principis. No se m'ha demanat res que signifiqui retractació, ni de pensament, i vaig allà baix en les condicions del més obscur dels emigrants que torna, exposat a haver de fer alguna experiència poc agradable i nova per a mi. No serà inútil». Riba havia començat aquesta carta amb una certa excitació, diu, però l'acaba asserenat; l'acaba anunciant a Obiols que li tramet, adjuntes, les elegies posteriors a les cinc publicades a la «Revista de Catalunya», i confessa: «Realment, no he treballat gaire; però, si és poc, en puc respondre amb la vida». Així, a l'hora de la partença, les *Elegies* li són, una vegada més, un suport moral major, i amb elles ho és la poesia.

Riba sabia prou bé, doncs què podia esperar i allò que l'esperava, quant a les condicions i quant a la durada. Davant els optimistes del 1944 i 1945 no s'estava de proclamar a tort i a dret que hi havia Franco per anys. Sabia també que tot canviaria respecte del món que havia estat el seu sempre: «Res no serà com abans», havia escrit a l'onzena elegia. Aquesta convicció, adquirida prèviament, és un dels eixos de la seva actitud posterior, mentre empenia la tasca, per a ell primordial, de «refer tota una casa i una vida», com escriu el desembre de 1945, ja al cap de prop de tres anys del retorn. Riba era conscient també que només des d'una estabilitat personal i familiar, recuperada difícilment i guanyada cada dia, li era possible d'ocupar en la resistència cultural el lloc central que tot naturalment li havia de pertocar.

Un altre eix del comportament de Riba fou la seva convicció, de la qual cal dir que els fets provaren que no era una convicció teòrica, com ho era, en canvi, la d'alguns correligionaris seus— que l'esdevenidor *era* a Catalunya, i d'ella en la renovació i en la joventut. Pot sorprendre fins i tot una mica de llegir el que Riba escrivia, en aquest sentit, en la primera carta datada a l'exili (segons la correspondència recollida i orde-

nada per Carles-Jordi Guardiola), el 13 de febrer de 1939, des d'Avinyó, al cap de pocs dies d'haver passat la frontera: «Tot d'una que la situació s'aclareixi, que les comunicacions amb Catalunya siguin represes, el nostre propòsit és mantenir contacte amb els intel·lectuals que han restat allí. Converses tingudes, poc abans de partir, amb alguns —especialment amb el vostre cunyat— em fan creure que la unió d'esforços i voluntats serà perfecta». I ho fou, en efecte, al cap dels anys, i la relació amb J. V. Foix, l'alludit en aquestes ratlles, i l'estima mútua i creixent que es professaren tots dos poetes en fou un exemple. El reconeixement d'aquest pont de relació Riba-Foix, partint ja d'abans de marxar a l'exili, ens situa la posició de Riba en el seu lloc exacte. La posició política de Foix no era la mateixa que la seva, però la persecució de la llengua i de la cultura els acostà. Encara hi ha més: Riba admirà sobretot el Foix en vers, i de fet no se'l veié a les mans fins a la postguerra, després de l'aparició en volum de *Sol, i de dol* i de *Les irreals omegues*. Riba recomanava per carta, el 1951, que Foix no faltés en una antologia destinada a un públic de llengua castellana, i ho deia amb aquestes paraules: «Els seus darrers llibres, que comprenen l'obra de molts anys (*Sol, i de dol, Les irreals omegues*), l'acrediten com un dels més grans i intensos poetes de la nostra llengua». Al pròleg de *Salvatge cor*, escrit a la mateixa època, Riba dedica a Foix l'impagable elogi de referir-s'hi dient: «¿i qui entre nosaltres ha tingut més poderós que ell el sentit d'aquesta inexplicable, irreductible entitat que és un vers?», per declarar tot seguit: «No crec que en el meu vers jo hagi arribat mai en aquest extrem de dura puresa». En reconèixer, i fer-ho joiosament, no sols la possibilitat sinó la realitat d'aquest *més enllà* poètic, Riba s'obria als investigadors en poesia, i per tant també a l'avantguarda poètica, almenys en hipòtesi. De tota avantguarda exigia, però, consciència d'ofici i qualitat. Així, Riba s'erigí en l'home de la representativitat central i del mestratge més operatiu i obert de la resistència cultural, cosa que deixà sense sentit, a les altures, la imaginària separació i encara més, l'oposició, sovint aïllada per estudis posteriors, entre la «línia Riba» i la «línia Foix», és a dir, entre clasicisme i avantguarda, o entre el passat i l'esdevenidor. El retratista de Riba dels darrers anys fou, al capdavant, Antoni Tàpies.

L'esmentada posició central de Riba l'obligà, però, des del retorn a mesurar cada pas i cada gest. La tendència a oblidar el passat, és a dir, la guerra amb les seves seqüeles, fou, amb el temps, insistent per part dels qui havien estat partidaris conjunturalment del bàndol guanyador, tant si hi havien fet la guerra com si no, i que aleshores se'n distanciaven en

certs aspectes especialment en el que afectava la cultura catalana. Riba es mostrà reservat respecte d'aquests avenços, però deferent, en general, respecte de les persones. Amb alguna excepció, potser; com quan féu enrogir una autoritat acadèmica francesa de Barcelona que donà el nom del filòleg Antoni Griera entre els presumptes convidats a una reunió a la qual Riba havia d'assistir, per a, de fet, presidir-la: «Ah, non» —tallà Riba, amb sequestat poc diplomàtica i un característic llampegueig d'ulls, prou inquietant— «ce monsieur reste à l'autre côté de la barricade». Però en principi Riba seguia el que ell anomenà «un programa d'abstencions», programa que comprenia pròlegs, actes públics, homenatges, etc., i, per descomptat, la col·laboració a la premsa periòdica. Pel juliol de 1947, per exemple, allega el fet de l'esmentat «programa d'abstencions» per no accedir a la petició d'un poeta mallorquí que li demanava un pròleg. Quatre anys més tard respon amb un refús a la invitació de Manuel de Montoliu d'adherir-se a un homenatge a aquest crític. «Per principi» —escriu Riba—, «i mentre duri l'actual situació, refuso la meua adhesió pública a tot homenatge de porta oberta. Crec que hi ha prou confusió, prou ambigüitats i prou hipocresies en tot el que passa i en tot el que es fa, no ja concernint les persones i les obres —jo mateix en sóc víctima— sinó, el que és més important, concernint les idees i les institucions que jo fidelment he servit, perquè la prudència aconselli de no posar-se, ni que sigui per a un homenatge just, al costat d'un no sap qui i servint qui sap quina intenció que si molt convé no serà la declarada i potser altrament aprovable de l'homenatge». Homenatge, afegia Riba més avall, per concretar, que «tot fa témer que us serà fet en una llengua imposada abusivament contra els drets de la que heu honorat i defensat en la major part de la vostra producció literària».

En mantenir aquesta posició, pràcticament pública, i en una carta «fins a cert punt oberta», com diu ell mateix, Riba s'exposava (al cap de dotze anys d'haver-se acabat la guerra) a represàlies indirectes, malgrat el respecte i l'admiració creixent que suscitava la seva obra. Com hem vist, Riba distingeix amb tota cura tres graus en les posicions que rebutja, començant per la confusió passant a l'ambigüitat i acabant amb la hipocresia; ben segur que tenia exemples de cada una d'elles entre les persones que l'envoltaven, tant les que miraven d'ajudar-lo i ajudaven tasques culturals, com els qui li demanaven alguna cosa, com ara l'assistència a un acte, un escrit o l'adhesió a un homenatge, com Montoliu. Riba no vacillava, però, a valer-se de persones properes al règim per a obtenir algun millorament concret de la situació general —no de la

seva—, tot i exposar-se, així, al blasme d'uns i al refús dels altres. Un refús que de vegades podia ésser feridor, com quan en pretendre d'un universitari ben vist pel règim i en principi addicte a la seva persona, que intercedís prop de l'Ajuntament perquè es canviés la data del lliurament dels Premis «Ciutat de Barcelona», que era el dia 26 de gener, en commemoració de la caiguda de la ciutat a mans de les tropes franquistes, el presumpte intercessor li etzibà que «sense el 26 de gener encara aniríem tots de quatre grapes».

Riba topava en aquests casos amb el que ell anomenava «dolça i hipòcrita eutanàsia», però com que n'era conscient, no es descoratjava, sinó que obria les portes de casa seva i mantenia la relació, més o menys ocasional, que podia comportar el petit món literari de l'època, a amics, col·legues i antics deixebles, les actituds dels quals enfront de la resistència cultural havien estat ben diferents de la seva i sovint encara ho eren. No actuava, doncs, com un purità ni tampoc com un «neutre». Adoptava el paper en què «s'havia trobat i s'havia compromès», dit amb paraules seves. Ja es va veure i es veu ara amb molta més claredat, la importància d'aquest paper i la transcendència que havia de tenir, amb un desenvolupament progressiu que fou truncat per la mort. A la correspondència del poeta, recollida gràcies a la tasca de Carles-Jordi Guardiola (a la qual, perquè me'n serveixo, ja m'he referit), hi ha a la disposició dels historiadors i dels estudiosos en general uns punts de referència inequívocs sobre l'actitud ribiana, per ell pensada i descrita, i per tant, de la màxima autoritat.

Un d'aquests punts de referència i de ben segur el més decisiu per a la imatge pública de Carles Riba en aquells anys, és el de la seva posició respecte a la premsa periòdica. Sense desqualificar els qui hi col·laboraven «intencionadament», és a dir, amb el propòsit d'afavorir la cultura catalana en castellà, ja que no es podia fer en català (si no era en publicacions clandestines o de l'exili de difusió molt limitada, la col·laboració a les quals podia portar conseqüències desagradables, i de fet en portava), Riba prengué la determinació d'incloure aquesta col·laboració en el seu «programa d'abstencions». Era una decisió que a mesura que passaven els anys costava més de mantenir. Riba s'hi mantingué sense fer-ne una doctrina, sinó per raons matisades i profundes, de contingut personal i alhora, sense fer-ne cap propòsit exemplar. Els paràgrafs següents, d'una carta a un antic amic, dels d'abans de la guerra, amb el qual havia perdut tot contacte, i que li demanava que col·laborés en un diari barceloní, són dels més il·lustratius, entre els documentats sobre aquesta qüestió.

Riba, pel juliol de 1950, respon així: «El vostre prec m'honora; però em vull estar, per principi, de col·laborar en cap publicació bilingüe mentre subsisteixin les interdiccions per al català. Si un dia aquestes interdiccions fossin fetes públiques oficialment, jo podria pensar en un *statu quo* com també en una defensa de cara enfora; ara es pot dir que ni dins el país la gent, la nostra gent, està informada, i tot és confusió (...), etc. Més avall afegia, tot precisant la seva posició en el cas concret que li presentaven: «No condemno, ans lloo i moralment encoratjo empreses com la vostra, però que algunes absències les marquin com a cosa imperfecta, anormal, em sembla útil».

Es prou clar que en aquest text i en d'altres Riba parlava d'una posició seva personal que tenia alhora un valor d'exemple; s'hi veia com en totes les seves actituds d'aquells anys, el resultat d'una profunda reflexió moral. El fet d'abstenir-se d'escriure en castellà sense hostilitat envers els qui hi escrivien, li donava una autoritat singular i li congria un gran respecte. Tanmateix de l'exili i de la clandestinitat li vingueren algunes malfiances i alguns retrets. De vegades la crítica era de caràcter general, en el sentit de considerar els qui, com havia fet Riba, havien abandonat l'exili, marcats per una defecció que podia portar-los al col·laboracionisme; però una vegada sí que la crítica fou personal i directa, i Riba, per descomptat, se'n dolgué molt. És el conegut episodi de l'article signat «Joan de Malniu», aparegut a Mèxic però tramès des de Barcelona. A la correspondència ribiana hi ha prou referències d'aquest fet, que acabà amb una certa esmena honorable per part del causant, situat a «l'interior», i amb unes explicacions més distants, com és lògic fins a cert punt, de la publicació, situada a Mèxic.

Però és evident que no es podia evitar, ni hauria estat normal que s'evités, que la resistència cultural tingués implicacions polítiques, i que, per tant, l'actitud dels dirigents de la cultura fos observada i seguida de prop des dels òrgans de premsa de la clandestinitat. Des d'aquesta premsa política, el retorn de l'exili de les personalitats del món cultural no era malvist, en principi, però volia ésser sentit com un reforçament enfront dels «afluixaments col·lectius» —per dir-ho amb els mots de Jordi Rubió— que els esdeveniments iniciats el 1936 i la derrota de 1939 havien provocat. En aquest context cal situar un altre episodi, de molt menys abast que l'anterior, del qual també fou víctima Carles Riba. No és probable que n'hi hagi referències documentals ni he vist que hagi estat esmentat pel mateix Riba. Avui només el poden recordar tres o quatre persones, entre elles jo, que foren les qui un vespre de tardor de 1946 escometeren

Riba sortint d'un acte al qual el poeta i ells havien assistit a l'Institut Francès. Tot caminant pel que aleshores s'anomenava l'Avenida José Antonio fins a la parada del tramvia 22, a la cantonada del passeig de Gràcia, sota la trista penombra que cobria les vies ciutadanes en aquell temps de restriccions de l'enllumenat, aquells joves, que pertanyien al grup que feia sortir la revista «Ariel», gosaren demanar explicacions a Riba i gairebé recriminar-lo per endavant, sobre una suposada presència seva a les pàgines d'un setmanari barceloní, i per descomptat, en castellà, Riba no obrí boca fins que veié arribar el seu tramvia; aleshores es girà i els acomiadà amb un sec «passi-ho bé» que els deixà clavats a terra mentre ell s'allunyava amb el tramvia.

He reportat aquest incident només pel que té de senyal d'una situació força complexa. No sabem si Riba en féu gaire cabal, perquè la seva relació amb aquells joves, tant d'un per un com en grup, fou ben cordial sempre, i d'altra banda, en la seva actitud cívica no hi hagué res que confirmés el que algú havia fet córrer. Crec que Riba fou conscient que si en la forma, el respecte i la delicadesa havien estat deixats de banda, hi havia en aquell gest, per inoportú o infundat que fos, una profunda valoració del seu mestratge i una devoció essencial per la seva persona.

Però la complexitat ve del fet que igualment reconeixien aquest mestratge escriptors i publicistes de la generació anomenada de la guerra, dels nascuts entre el 1910 i el 1915, sobretot, que procedien del bàndol franquista o bé que s'havien assimilat a la nova situació per raons ideològiques, professionals, de conveniència, etc. Riba hagué d'ésser sensible també, amb les reserves concretes i fonamentals, que ja hem esmentat, del seu «programa d'abstencions», a l'admiració del seu mestratge i al respecte i l'estima personals que li demostraven algunes d'aquestes persones, tot i que de vegades aquestes demostracions esdevinguessin més patents a mesura que el règim afluixava els seus ressorts. Com si fos amarat de la doctrina que comporta la paràbola del fill pròdig, sobre la qual hagué d'escriure un dels poemes de més abast de la seva obra, Riba acollí sempre els qui, després d'un silenci més o menys prolongat, més o menys forçós, reprenien l'obra de creació iniciada en llurs publicacions anteriors a la guerra o dels seus primers temps; ben altrament, es dolia en privat i amb irritació creixent, al cap dels anys, de les actituds escèptiques i desmenjades i de les paraules fàcils i displicents amb què lluien d'intel·ligència i d'enginy alguns homes de les generacions més acostades a ell. De vegades, a l'arrel de les suposades rivalitats ribianes i de les autèntiques ires del nostre eminent home de lletres envers més d'un escriptor,

hi ha el rebuig que Riba sentí sempre per tot el que considerava mancat de rigor intel·lectual i moral.

A més, davant la fallida d'aquest sector d'una generació —aquesta generació representada a l'engròs del grup del setmanari «Destino»—, Riba presentà, com Foix —per dir un altre nom eminent de la seva mateixa edat— una resistència inflexible, cosa que a la curta o a la llarga d'altres no feren. Però almenys en dues ocasions hi hagué d'escriure (al «Destino») en defensa pròpia, en forma de carta oberta i de carta al director; és a dir, exercint un dret, amb les limitacions i les restriccions imposades per més d'un poder de censura i per la prudència del comunicant. En la segona d'aquestes ocasions el setmanari en qüestió només publicà (3 de maig de 1952) la meitat encara no del text de Riba, aparegut sencer a *Obres Completes*, II. Una mena de querella entre joves i vells implicava en aquest cas la resistència cultural, perquè la major part dels joves, als quals Riba anomenava «la nostra generació del 39», no col·laboraven en les publicacions periòdiques ni en els actes públics i actuaven en la clandestinitat, en actes privats i, a poc a poc, a l'empara de centres religiosos. Tot el relleu dels actes de Montserrat del 1947, cal aplicar-lo també a aquest objectiu de la resistència cultural, tan bàsic per a la continuïtat i fins i tot per a la supervivència comunes, que era l'objectiu de la preparació de la joventut. Riba fou, des del punt de vista intel·lectual, per no esmentar sinó aquest, el mestre de l'inconformisme juvenil d'aquells anys. Un inconformisme portat amb rigor i amb esperança.

D'aquí ve també que Riba veiés, complagut, com li eren editades en la clandestinitat les *Elegies* i les traduccions de Hölderlin, i en una forma de publicació restringida, de les anomenades de bibliòfil, d'altres obres seves, com part de les *Tannkas* i tot un vessant de la seva gran tasca d'hellenista; però alhora era partidari d'aprofitar tota possibilitat d'editar públicament, amb normalitat, i així ho féu amb l'edició del seu primer llibre inèdit de postguerra, *Del joc i del foc* (1946) i amb la reedició dels dos llibres d'*Estances* (1947). Igualment, mentre duia a terme la seva tasca a l'Institut d'Estudis Catalans i a la Fundació Bernat Metge, assistia i participava en reunions i actes semipúblics, com els de Cantónigròs i com el de Riells del Montseny. Escau potser d'esmentar aquests dos certàmens —sobretot el primer, per la seva continuïtat—, perquè a la celebració de l'un i de l'altre hi van units els dos darrers llibres del poeta, *Salvatge cor* i *Esbós de tres oratoris*.

Riba participà com a concursant al Concurs Parroquial de Cantónigròs l'any 1951 i com a membre del jurat, hi participà cada any, després,

fins a la seva mort. Hi participà com a concursant perquè li fou demanat per la Comissió Organitzadora, però condicionà la seva assistència a l'acte, en el cas que fos premiat, a no haver de fer cap parlament. Tanmateix, premiat el seu original, titulat *Vint sonets*, el poeta pujà al petit escenari teatral de l'escola, on hi havia la presidència, i hi llegí i comentà alguns poemes; encara més, durant el dinar de germanor que tingué lloc al menjador reclòs d'una de les fondes del poble, Riba inicià una sèrie memorable de parlaments, amb colloqui, que pronuncià allà dalt, sovint amb la presència i la participació de personalitats de l'oposició d'aleshores, tant de l'interior com dels retornats de l'exili.

A l'altre dels certàmens esmentats, el que se celebrà a Riells del Montseny l'any 1954, per única vegada, Carles Riba hi aportà el primer dels seus tres «Oratoris», el titulat *Els tres Reis d'Orient*, amb el qual obtingué el premi de poesia. Era un poema que podríem anomenar un «poema-sorpresa», tant pel tema com pel seu tractament: el més extens, en primer lloc, de tota la poesia coneguda del poeta fins aleshores; i encara que Riba hagués avesat, en la postguerra, els seus lectors als moviments sobtats de canvi en la seva obra, aquesta poesia «caminada», d'humor i de tendresa no era previsible. Hi culminava, això sí, el procés d'ajustament, en el poeta, de criteris i sentits en relació amb la vivència de fe religiosa i més en concret, cristiana. Un fet de tan enorme importància per a un home de la mena de Carles Riba no podia, però, anar aïllat, encara que el poeta n'hagués extret, en la intimitat, les conseqüències més profundes. Data de tres anys abans el seu pròleg, en forma de carta a Antoni Pous i Argila al recull de poemes d'un grup de poetes del seminari de Vic, un propòsit d'antologia que no arribà a la publicació. L'indole de la relació amb aquests joves li féu dir: «mestre és aquell que ens allibera», mentre lloava en els poetes «la imprecisió i la generositat».

Riba, aleshores, s'acostava als seixanta anys. Aquells poetes joves el portaven a fer una de les declaracions més definitòries per a aquesta època de la seva vida, entre l'elaboració de *Salvatge cor* i *Esbós de tres oratoris*. Em refereixo a quan en la carta-pròleg esmentada, després de dir que gràcies al concepte que tenen els joves poetes del saber d'ell sobre poesia, han volgut que els apadrinés, però que ja no està en edat d'estufar-s'hi sinó de commoure-s'hi, escriu: «I el que val més per a vostès: en edat de poder-los confessar que, si faig l'examen del que ha estat el meu treball com a escriptor —com a poeta si volen—, sóc feliç de constatar almenys una cosa: que mai la poesia com a art no ha desviat la meua vida del seu curs, ni mai el pensament d'un imprescindible futur

poema no s'ha interposat entre els meus ulls —o el meu cor— i les coses». Amb aquests mots Riba desmentia el caient rilkeà que sovint li era atribuït, com s'havia fet en altre temps, quan hom li havia col·locat la vesta mallarmeana. Res no és tan senzill entre poetes d'aquesta vàlua. Ni tan banal. Perquè tot poeta gran viu damunt un abisme respecte dels altres poetes grans com ell. Hi ha, a tot estirar entre ells, ponts d'afinitat, com els que a darrera hora de la seva vida traçà Riba amb la poesia de Kavafis.

Abans d'acabar —perquè cal acabar, tanmateix, en un tema interminable— fem dos passos breus enrera: un com a comentari a l'actitud de Riba en aquells setze anys quant col·laboració escrita, i l'altre sobre Riba i els exiliats.

En sorgir les primeres publicacions literàries clandestines: «Poesia» (1944-1945) que feia Josep Palau i Fabre i «Ariel» Riba fou una de les primeres persones si no la primera que fou tinguda al corrent d'aquests projectes d'una viabilitat dubtosa i, per descomptat, d'una ben atzarosa continuïtat. Però el poeta encoratjà totes dues accions, com féu amb d'altres d'aquells anys. Als fulls de «Poesia» hi trobà una incorporació, *modo catalaunense*, del surrealisme reviscut, i també la poesia vista amb el punyent dramatisme de l'aventura total del poeta, visions i conceptes que, tot i divergir, no foren cap obstacle per a la col·laboració ribiana. A «Ariel», continuadora, en certs aspectes, de «Poesia», però amb les característiques d'una revista corrent, el problema podia venir, si de cas, dels criteris polítics que com a revista de resistència i com a publicació no autoritzada (i en aquell període, no autoritzable) eren criteris que comportaven exclusions. Però Riba, que coneixia perfectament el fet i les seves raons, col·laborà a «Ariel» amb textos inèdits de poemes i versions i amb tota la simpatia. «¿Heu vist cap número d'*Ariel*? Quin esforç!», escriu el 18 d'agost de 1948 a Xavier Benguerel; però poc temps després, el 17 de desembre d'aquell mateix any, fa un incís en una altra carta a Benguerel, per dir-li que hi ha tribulls a passar i que «Ariel, per exemple, ha mort de desgràcia». De fet, com sabem, la revista fou represa més endavant, com un repte a la censura i a la policia, fins que «caigué» definitivament el 1951, després d'un segon període en el qual Riba hi tornà a publicar.

Cal dir que des d'«Ariel» mai no fou aconseguit de Riba un treball crític o un assaig, malgrat la juvenil insistència i la illusió amb què li eren demanats. Però si repassem l'obra ribiana tampoc no hi trobarem un intent de continuació del Riba crític, en el sentit estricte de l'estudi

d'un llibre o bé de l'estudi d'un escriptor a propòsit de la seva darrera obra. Aquest Riba s'acaba, en llibre, a *Per comprendre*, o sigui amb la guerra. Perquè a ...*Més els poemes*, l'únic llibre d'aquests anys que Riba publicà i que és verament representatiu de les dedicacions i dels interessos literaris del poeta, no hi ha sinó treballs que el sollicitaven i compromisos en què l'admiració acompanyava l'amistat: commemoracions, prefacs a obres pròpies o dels clàssics, cartes a autors joves fent l'ofici de pròleg, etc. La resta de l'obra ribiana d'aquest temps recollida a *Obres Completes*, II, presenta el mateix aspecte. L'excepció és l'article titulat *He cregut i és per això que he parlat*, publicat, en dos números, a la revista «Serra d'Or», l'any 1959, quan la publicació encara tenia el format petit de la seva època primitiva. I aquest és probablement el darrer treball d'aquesta mena que féu Carles Riba. Però es tracta, com diu el poeta, de notes extretes d'uns diaris «que no han estat mai escrits»; ara, el que tenim fa somniar sobre el que potser hauríem pogut tenir.

Tot això és per dir que, a part les dificultats, hi havia, més o menys preconcebut, un petit apartat del «programa d'abstencions» que alliberava el poeta de la sort massa quotidiana de la crítica. I se'n sortia per elevació, tot acostant-se a Maragall maragallianament, diríem...

I ara, com un retorn al començament, no oblidem l'exili; i d'ell, en lloc preferent, la *llunyania*, l'*absència* —per dir-ho com els títols dels seus llibres— de Josep Carner. Ja pel juny del 1946 Riba li escrigué una targeta en què el tacte no exclou el fervor demanant-li que accepti la proposta editorial de publicar a Barcelona. Riba parlant en plural li expressa enyorança però li dóna la gran notícia: ha refós aquella *Odissea* que prop de trenta anys abans havia traduït li ho recorda per iniciativa seva. «Ha quedat nova», escriu, amb una simplicitat que glaça. Carner, com sabem, s'avingué a la fi a publicar. Perquè Riba entenia la resistència com una actuació de pols segur, per a un context que havia de trigar a canviar, i per tant com una cursa de fons durant la qual calia aprofitar tots els recursos moralment lícits i patriòticament vàlids, sense cedir en res de fons ni acatar res de cor.

Riba manté relació amb tot d'altres exiliats, i la renova de prop amb els que tornen. Sovint fa de pont entre ells: entre els dels «Quaderns de l'exili», tornats de Mèxic, i els del «Pi de les Tres Branques», tornats de Xile. Són *els seus*, per molt que ell sigui de tots, perquè Riba portà l'exili a coll, tant pel fet d'haver-hi estat, com pel fet d'haver-ne tret impulsos, com hem vist amb les *Elegies*. En un moment de decisions

discutides i discutibles, escriu a Bladé i Desumvila, a Mèxic, l'agost de 1952: «A propòsit. Us deuen haver arribat ecos, qui sap si deformants i tot, de la nostra participació al Congrés de Poesia de Segovia. No us hi desorienteu. La cosa fou pensada, consultada, regatejada. A l'últim ens decidírem», etc. I en una carta posterior afegeix, entre d'altres coses, aquesta precisió: que a l'anada a Segovia «fins el capellà de "Ressò" va donar prèviament el seu sí», referint-se a Mn. Ramon Muntanyola. En aquell mateix temps dels Congressos, Riba féu gestions per recuperar eventualment la correspondència que li havia estat adreçada a l'exili mateix per exiliats, d'una zona a l'altra de França, entre ells les més altes personalitats de la política catalana, i no ho deixà fins que li constà que la correspondència era guardada i que l'alt funcionari i amic seu i dels refugiats, M. Berthaud, estava disposat a lliurar-la a un propi al moment oportú. Aquesta correspondència ocupava una capsa gran de cartró, posada amb tota cura, i només calia salvar la vigilància de la frontera, o esperar encara un temps i una ocasió més segurs. Però, mentrestant, moria el dipositari i amb ell desaparegué, sembla que definitivament, un petit tresor d'història de l'exili.

El poeta que proclamava que el «profund refús de la mida» era indispensable perquè la poesia no llanguís, adreçà els seus passos, des del retorn, a refer la vida, la seva i la familiar, i per ella a refer la vida dels altres, i de tot allò que és bell i bo segons una certa idea de catalanitat essencial. La seva conducta en la resistència cultural, sàvia, inspirada i noble, qui sap si no és encara avui una conducta a pensar amb la finalitat d'adaptar, almenys, el seu impuls esperançat i el seu ardent treballar a les greus necessitats actuals. Si fos així, haver-ne parlat avui aquí tindria amb la justícia la virtut de la utilitat.

JOAN TRIADÓ